

פרשת וישלח

"וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כַּבֶּרֶת הָאָרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶךְ רָחֵל וַתִּקַּשׁ בְּלִדְתָּהּ: וַיְהִי בְּהַקְשָׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמַּיִלָדָת אֵל תִּירָאִי כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן: וַיְהִי בִצְאֵת נֶפֶשָׁה כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן אֹנִי וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְּנִימִין: וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֶר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם: וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִצָּבָה עַל קְבֻרָתָהּ הִוא מִצָּבַת קְבֻרַת רָחֵל עַד הַיּוֹם" (בראשית ל"ה)

ליל שבת

מהלך הכללי שלנו, יתחיל מאחת מנבואות הנחמה היפות ביותר המופיעות בספר ירמיהו. נבואה שאנו רואים מול את עינינו את תחילת התגשמותה:

"כֹּה אָמַר ה' מֵצֵא חֵן בְּמַדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב הַלֹּךְ לְהַרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל: מֵרְחוֹק ה' נִרְאָה לִי וְאֶהְבֵּת עוֹלָם אֶהְבְּתִיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֹסֵד: עוֹד אֲבִנֶךָ וּבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַפִּיךָ וַיֵּצֵא בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים: עוֹד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרֶן נָטְעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ: כִּי יֵשׁ יוֹם קִרְאוּ נֹצְרִים בְּהָר אֶפְרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֵל ה' אֶ-לֵהִינוּ" (ירמיהו ל"א)

ברוך ה', כבר נבנו בתים וניטעו כרמים, ולא רחוק היום, שזכה לקריאה- קומו נעלה ציון אל ה' אלוֹקֵינוּ. על פי המדרש, אחת ממבשרות הגאולה והדוחפות למימושה היא רחל אימנו המוזכרת בהמשך הפרק.

"כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמַע נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנְהָ לְהַנָּחם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנּוּ: כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלֶךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלָּתְךָ נָאִם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב: וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֶךָ נָאִם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם" (ירמיהו שם)

רחל שבמשך כל הדורות חיכתה להתממשות הנבואה, ולא הפסיקה לבכות על הגלות, היא תזכה לראות בחזרתם ארצה, 'ושבו בנים לגבולם'. המדרש אף מוסיף, שבזכות רחל, ומסירותה החזיר הקב"ה אותנו מן הגלות:

"והואיל וגלו ישראל היה בדעתו של הקב"ה שלא להחזיר עוד את ישראל למקומם. עד שעמדה רחל בתפלה לפני הקב"ה ואמרה לפניו: רבש"ע הזכר לי שלא הקפדתי על צרה שלי ולא עוד אלא שעבד בי בעלי ז' שנים ובשעת כניסתי לחופה החליפו את לאה אחותי ולא דברתי עם יעקב כלום כדי שלא יכיר בין קולי לקול אחותי, והלא הדברים ק"ו ומה אני שאני בשר ודם לא הקפדתי על צרה ואתה הוא מלך רחום וחנון האיך אתה תקפיד על ע"ז שאין בה .. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ונשבע לה לרחל להחזיר את בניה למקומם" (תני דבי אליהו רבה, ל')

כדי להבין את דברי המדרש נדגיש עוד נקודה אחת. רחל זכתה ושני בתי המקדש, וכן המשכן בגבעון נבנו בנחלתו של בנימין, ואף המשכן בגלגול הקודם בשילה הוקם בנחלת בנה הבכור יוסף. כך שישנו כאן מעגל. בזכות מעשיה של רחל- זכתה והמקדש יבנה בחלקה. לאחר החורבן דווקא היא מבכה על בניה ומבקשת שיחזרו למקומם הטבעי. גם החזרה לארץ הייתה הן בזכות 'בכיה של רחל' והן בזכות צדיקותה כשוויתרה לאחרתה.

לסעודת שבת

המהר"ל מקשה על המדרש שהבאנו. שהרי על פי המדרש, רחל דורשת לפני הקב"ה קל ולחומר. כשם שאני ויתרתי על אהבתי לאחותי, אף אתה מחל לישראל על כך שהם עבדו עבודה זרה. אם אני מחלתי, אף אה יכול למחול. שואל המהר"ל:

"ומדרש הזה נראה קשה, כי בשביל שרחל קבלה עליה אהבה, ולא ביישה אחותה, לכך ימחל הקב"ה לישראל שעבדו ע"ז? אבל ביאור ענין זה, כי בשביל שידעה רחל שיעקב ראוי בפרט לזה שלא יהיה לו אשה אחת, שאם היה ליעקב אשה אחת, היה זרעו - שהם שנים עשרה שבטים - בלתי מחולקים, ודבר זה אין ראוי שיהיה בעולם הזה, שיהיו ישראל אחד. ולכך קבלה רחל דבר זה באהבה, אף שידעה רחל כי היא עיקר אשת יעקב, והיא ראויה לו בפרט, ידעה גם כן שאין יעקב ראוי שיהיה לו אשה אחת בלבד, לכך קבלה דבר זה באהבה, מאחר שאין העולם ראוי לכך. ומכל שכן השם יתברך שהוא חי וקיים, אף אם עבדו ע"ז, דבר זה מפני שאין עולם הזה ראוי שיהיה בו השם אחד עד לעתיד. ולפיכך מה שהוא טבע עולם הזה, ראוי שימחל השם יתברך, כי מפני שאין האחדות בעולם הזה הוא שגורם לישראל לחטוא, שזהו החסרון שהוא בעולם וממנהגו. ולכך רחל היא מבקשת רחמים, שהרי בה נראה שעולם הזה מסוגל שיהיה בו שניות וצרה בעולם הפירוד, שאינו מסוגל לאחדות. שאם לא היה מסדר העולם להיות בו צרה, לא היה דבר זה לאבות, שהאבות הם עיקר העולם וסדר שלו. וכיון שמצאנו שהיה ענין שלהם להיות להם צרה ושניות, כמו שהיה לרחל, אם כן ענין זה ראוי לעולם הזה. ולפיכך רחל בפרט מבקשת רחמים בלבד, והבן זה היטיב" (נצח ישראל ל"ד)

המהר"ל מברר כאן נקודה מאוד עמוקה, ואף קשה לעיכול. על פי המהר"ל מלמדת אותנו רחל שלפעמים המציאות בעולם אינה שלמה. עדיין איננו במצב של אחדות. רחל מבארת לנו, שכשם שעל פי האידאל היה עדיף שכל שנים עשר השבטים יולדו לאימא אחת, אך העולם אינו מוכן לכך. כך גם המציאות של העבודה זרה בעולם, היא חלק המציאות הנוכחית הבלתי מתוקנת.

על פי ההבנה הנ"ל המהר"ל (בתחילת ספר נצח ישראל) את ההבדל בין 'גלה' ל'גאל'. ב'גאל' - האות א' נמצאת באמצע. א' מסמלת אחדות, את המספר אחד - 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'. אך האות ה"א מורכבת מד' ועוד צ'ופציק קטן. הד' מסמלת את ארבע רוחות השמים - את הפירוד של ארבע המלכויות הקיימים בעולם הזה. החלק הקטן המשלים לאות ה"א הוא האחדות שעדיין בחיתוליה.

בהפטרה אנו נקרא: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו'. כשנצליח להתגבר על עשו, על המלכויות, על הפירוד שקיים בעולם, אז תבוא הגאולה - 'והיה ה' אחד ושמו אחד'.

רחל מלמדת אותנו, שלפעמים משברים שקיימים בעולם הם חלק מתוכנית הבריאה. ולכן כפי שרחל 'הכילה' את המציאות של אישה נוספת בביתה, כך הקב"ה צריך 'להכיל' את המלכויות שפוגמות במציאות:

"והנה תמצא, כי בשעה שברא השם יתברך את עולמו רמז הכתוב אלו ד' מלכויות. (כפי שנאמר בבראשית רבה ב, ה): 'רבי שמעון בן לקיש פתר קריא במלכויות, והארץ היתה תהו, זו מלכות בבל שנאמר (ירמיה, יד) ראיתי את הארץ והנה תהו. ובהו, זו מלכות מדי ... וחשך, זו מלכות יון שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. על פני תהום, זו מלכות הרשעה (אדום) שאין לה חקר כמו התהום....

... והנה תמצא כי בשעה שהשם יתברך ברא את עולמו סדר אלו ד' מלכויות, ואם כן יש לשאול, על מה זה ולמה זה סדר השם יתברך בעולמו שיהיו ד' מלכויות"

"וכל זמן שאלו ד' מלכיות מושלים בעולם אין כבוד השם יתברך נגלה בעולמו.

לכך אלו ד' מלכיות מצד חסרון שיש בבריאה, שאי אפשר שיהיה נמצא הבריאה בשלימות הגמור רק כי יש בו חסרון. ואין החסרון הזה מצד השם יתברך אשר ברא הכל, רק מצד העולם הנבראים. ולרמז על זה כתב: (בראשית א, א ב) בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. והארץ היתה תהו ובהו וכו' כי הארץ היא התחתונים לכך היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום, כל זה חסרון שהיה דבק ומצורף אל דבר אחר. וכל אלו שמות תהו ובהו, שלא היה הבריאה בשלימות ומורה על החסרון הדבק בבריאה" (מהר"ל נר מצוה עמוד ז')

לסעודה שלישית

מדרש משלים למדרש הראשון שהבאנו, מכניס גם את יעקב לסיפור:

"מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת אלא צפה יעקב אבינו שהגליות עתידות לעבור שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים" (מדרש רבה בראשית פרשה פב פסקה י)

על פי מה שראינו עכשיו, נבין יותר טוב את גרסתו של יעקב לתיאור קבורתה של רחל. כאשר יעקב מבקש מיוסף לקבור אותו במערת המכפלה. באותה הזדמנות יעקב 'מתנצל' בפני יוסף על מה שעשה לאמו. "וְאֵנִי בָבְאִי מִפְּדֹן מֵתָה עָלִי רַחֵל... וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַת הוּא בֵּית לָחֶם" (בראשית מ"ח, ז').

בפרשה שם (פרשת ויחי) מתווספים עוד שני נתונים לרעיון שלנו. האחד, יעקב אבינו אוסף את כל בניו ומסביר להם מה יקרה באחרית הימים. אז מלמד אותם יעקב שיש דבר אחד מרכזי שיוביל אותם ל'אחרית הימים'. "הָאֶסְפֹּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים". כדי להגיע לגאולה השלמה כל שצריך זה 'האספו', להתגבר על כל הפירודים הן בעולם כולו, אך העיקר בתוך עם ישראל.

אך באותה נשימה, ובאותה פרשה, עושה יעקב בדיוק את ההפך! הוא חוצה את שבט יוסף לשני שבטים- אפרים ומנשה. מעתה, בניגוד למה שנאמר בפרשה שלנו (פרשת וישלח) וַיְהִי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר, עתה יש שלושה עשר שבטים!?

אך המהר"ל (נר מצווה עמוד ב') מסביר שדווקא השלושה עשר הם האחד. שכן הגימטרייה של 'אחד' הוא שלוש עשרה. האחדות תבוא לא על ידי ביטול השבטים, אלא ע"י הבנה שכולם בני אב אחד. אבינו מלכינו. זה בדיוק מה שאומר הנביא לרחל. בתחילה 'ושבו מארץ אויב'- שבטי יהודה ובנימין. אך אל תדאגי, 'יש תקווה לאחריתך' ושובו (כל) הבנים, (כל עשרת השבטים) לגבולם.

"יש תקווה לאחריתך - יש תקווה על אחרית הימים בעת קץ שאז ושובו בנים לגבולם - רצונו לומר הגם שהם עצמם לא ישובו, הבנים שלהם שהם הדור האחרון, ישובו לגבולם, ובזה לא אמר ושובו מארץ אויב כי עשרת השבטים אינם בארץ אויב כי שוכנים לעצמם בארץ רחוקה מגבולם, וישובו באחרית לגבולם" (ביאור המלבי"ם על הפסוק)

ומסכם המהר"ל שזהו תפקידו של עם ישראל בעולם. "עם 'זו' (בגימטרייה 13) תהילתי יספרו":

"ומצד החסרון הזה שהיה בבריאה עמדו ד' מלכיות אלו, שלקחו המלכות מן ישראל, אשר האומה הזאת נבראת לכבוד השם יתברך, וכדכתיב: (ישעיה מג, כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. ואלו ארבע מלכיות שנחלו המלכות מן ישראל הם מבטלים כבודו יתברך בעולם הזה התחתון. .. כי עיקר כבודו מה שהוא יתברך אחד בעולמו ואין זולתו, דבר זה ממעטים האומות. ולא נבראו לזה רק ישראל שהם עם אחד כמו שרמז הכתוב: (ישעיה מג, כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. כי מה שאמר עם זו במספרו י"ג והוא מספר אחד, כי ישראל הם י"ג שבטים עם שבט לוי, כי אפרים ומנשה שנים הם. וכמו שהוא מלת 'אחד' כן היו השבטים. שבט לוי הוא שבט מיוחד ונבדל משאר השבטים והוא בפני עצמו כנגד הא' שבאחד שהיא א'. והח' נגד בני האמהות, שהיו ח' זולת לוי נרמז בח"ת של אחד, ועוד ד' בני השפחות:

ולפיכך אמר עם זו שהם כמספר "א" תהלתי יספרו, עיקר תהלתי שהוא יתברך אחד ואין זולתו. ועל דבר זה נבראו בתחלת בריאתם, כי האומה הזאת מעידה על השם שהוא אחד, כמו שאמרו במדרש כי ישראל מעידים על השם יתברך שהוא אחד, אין כאן מקום זה לבאר. אבל ד' מלכיות מבטלים אחדותו בעולם, כאשר לוקחים הממשלה מישראל שהם מעידים על אחדותו יתברך. ולכך בסוף ד' מלכיות כאשר תחזור המלכות לישראל כתיב: (עובדיה א, כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. והיה ה' אחד ושמו אחד"

רחל בפטירה ילדה את בנימין, ולא זכתה לראותו. אך דווקא היא למדה אותנו שגם אם ארוכה הדרך וישנם מכשולים, הן בתוך עמינו והן בעולם, בסוף 'יש תקווה לאחריתך ושבנו בנים לגבולם'. שנזכה.

